

O serii Czeska Bajka wrocławskiego wydawnictwa Afera*

About the Czech Fairy Tale Series from the Wrocław Publishing House Afera

Dorota Żygadło-Czopnik

<https://orcid.org/0000-0002-3255-5217>

UNIVERSITY OF WROCLAW
dorota.zygadlo-czopnik@uwr.edu.pl

Data zgłoszenia: 2.03.2024 r. | Data akceptacji: 25.06.2024 r.

ABSTRACT | The publishing house Afera was established on the initiative of Julia Różewicz in Wrocław in 2010. The main goal of the publishing house is to introduce new Czech books to the Polish market. The Wrocław publishing house offers the Czech Fairy Tale series, within which ten positions of Czech literature for children and young people have been published. In the paper, we will consider how the Czech Fairy Tale series influences the shaping of the image of Czech literature for children and young people in Poland.

KEYWORDS | Czech literature for children and young people, translated literature, Afera publishing house, Czech Fairy Tale series, literary field, refraction, patronage, theory of culture repertoire

* Artykuł powstał w ramach projektu badawczego finansowanego ze środków programu „Inicjatywa Doskonałości — Uczelnia Badawcza” (IDUB) na lata 2020—2026 dla Uniwersytetu Wrocławskiego.

Słowo wstępne

W niniejszym artykule w centrum zainteresowania znalazła się oferta książek dla dzieci i młodzieży serii Czeska Bajka niskowego wydawnictwa Afera, które ukierunkowane jest na publikowanie literatury czeskiej. Oficyna powstała we Wrocławiu w 2010 roku z inicjatywy Julii Różewicz. Załącznikiem serii była książka Pavla Šruta *Niedoparki (Lichožrouti)*, tłum. Julia Różewicz) opublikowana w 2012 roku. Założycielka oficyny nie tylko wydaje, ale również tłumaczy książki, które sama publikuje. Zdaniem Gideona Toury'ego „proces przekładu” może mieć dwa znaczenia: węższe, czyli kognitywny akt tłumaczenia (*translation act*), oraz szersze, czyli społeczne wydarzenie tłumaczeniowe (*translation event*)¹. Badanie repertuaru serii Czeska Bajka nie będzie poświęcone tekstom oryginałów i przekładów ani ich wzajemnej relacji, lecz mechanizmom selekcji utworów do translacji oraz funkcjonowania przekładów w obrębie kultury docelowej. W toku wywodu zastanowimy się, w jaki sposób Afera kształtuje wizerunek czeskiej literatury dla dzieci i młodzieży w Polsce w nowym tysiącleciu².

Obraz literatury obcej w kulturze docelowej przekładu tworzą tłumacze, odpowiedzialni za wybór i dokonany transfer językowo-artystyczny, jak również wydawcy wraz ze swymi instytucjami, odpowiedzialni za wybór i dystrybucję oraz życie literackie³. Kategoria przekładu, jak pisze Irena Socha, „w wielorakich aspektach semantycznych jest skutecznym i funkcjonalnym «kluczem» dla opisu zjawisk kultury dziecięcej, a zwłaszcza piśmiennictwa dla dzieci i rynku książki”⁴. Prezentacja wrocławskiej serii skłania do głębszego zainteresowania się kontekstem społecznym, politycznym i ideologicznym funkcjonowania przekładów dla młodszych odbiorców w kulturze współczesnej. Obecnie wydawcą kierują czynniki ekonomiczne i socjologiczne, wynikające z kontaktów międzykulturowych nawiązywanych za pośrednictwem sztuki, techniki, nauki, handlu, turystyki, polityki itp. Reaguje on również na rankingi książek oraz krajowe i międzynarodowe nagrody literackie. Tłuma-

- 1 G. Toury: *Descriptive Translation Studies and beyond*. John Benjamin, Philadelphia—Amsterdam 1995, s. 249.
- 2 Ustalenia dotyczące czeskiej literatury dla dorosłych publikowanej w wydawnictwie Afera odnajdziemy w tekście: D. Żygadło-Czopnik: „Refrakcje” literatury czeskiej wrocławskich wydawnictw Afera i Książkowe Klimaty. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2014, t. 5, cz. 1, s. 149—159.
- 3 Zob. A. Králíková: *Autorské tváře v knižních zrcadlech. Obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. Pistorius & Olšanská, Příbram 2015.
- 4 I. Socha: *Polskie przekłady dla dzieci i młodzieży w latach 90*. W: *Kultura literacka dzieci i młodzieży u progu XXI stulecia*. Red. J. Papuzińska, G. Leszczyński. Wydawnictwo CEBID, Warszawa 2002, s. 205.

czenie jest wynikiem wielu decyzji, które są podejmowane na różnych etapach i na różnych poziomach, z uwzględnieniem różnych aspektów, takich jak: artystyczny, społeczny, ekonomiczny i kulturowy⁵.

W związku z tym analizę oferty serii Czeska Bajka przeprowadzimy, odwołując się do koncepcji pola literackiego francuskiego socjologa Pierre'a Bourdieu, pojęć refrakcji i patronatu wprowadzonych przez André Lefevere'a oraz teorii repertuaru kulturowego Itamara Even-Zohara⁶. Przekład literacki, będący obiektem ich badań, z lingwistycznej, naukowej translatoologii, polegającej na językowym przekazaniu danych, wyodrębnił się jako interdyscyplinarna i otwarta metodologicznie gałąź nauki. W centrum zainteresowań tych badaczy znalazły się kwestie kulturowe, sposób funkcjonowania przekładu w docelowej kulturze oraz procesy warunkujące i modyfikujące tworzenie jego znaczenia. Właściwości każdego tłumaczenia literackiego w odniesieniu do kultury zarówno wyjściowej, jak i docelowej mogą być ujawniane w przestrzeniach symbolicznych, rozumianych przez Bourdieu jako pewne umowne „pola” interakcyjne, w których toczy się walka o pozycję mającą wpływ na projektowanie obrazu rzeczywistości politycznej, ekonomicznej, społecznej czy kulturowej⁷. Wydawcy, walcząc o dominację na rynku książki, podporządkowują temu między innymi wybór tekstów do tłumaczenia. W kontekście obecności czeskiej literatury dla dzieci i młodzieży na polskim rynku wydawniczym ten potencjał kreowania zdaje się kluczowy, mowa bowiem o takim czy innym miejscu, stopniu obecności i nieobecności tej literatury w kręgu literatury i kultury docelowej.

W latach 70. XX wieku równolegle z pojęciem polisystemu pojawia się teoria repertuaru kulturowego, którą izraelski kulturoznawca Even-Zohar definiuje jako zbiór reguł i elementów regulujących zarówno proces kształtowania

5 Zob. *W poszukiwaniu odpowiedniej formy. Rola wydawcy, typografa, artysty i technologii w pracy nad książką*. Red. M. Komza, E. Jabłońska-Stefanowicz, E. Repucho. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012.

6 Zob. m.in.: P. Bourdieu: *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*. Przeł. A. Zawadzki. Universitas, Kraków 2001; P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant: *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*. Przeł. A. Siwiz. Oficyna Naukowa, Warszawa 2001; I. Even-Zohar: *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*. Przeł. M. Heydel. W: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Red. M. Heydel, P. Bukowski. Znak, Kraków 2009, s. 197—203; idem: *Papers in Culture Research*. Tel Aviv University, Tel Aviv 2010; A. Lefevere: *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge, London 1992; K. Szymańska: *Przekład literacki — manipulacja: refrakcja i instytucja patronatu według André Lefevere'a i Manipulation School*. „Polisemia” 2010, nr 2. <https://www.polisemia.com.pl/numery-czasopisma/numer-22010-2-polityczno%C5%9B%C4%87-literatury-i-literatura-obca-i-teoria/przek%C5%82ad-literacki-manipulacja> [dostęp: 16.02.2024].

7 P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant: *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej...*, s. 78.

produktu kulturowego, jak i jego konsumpcję⁸. W budowaniu repertuaru uczestniczą osoby lub grupy osób, które chcą kontrolować kulturę, dominować nad nią i ją regulować. Badacz określa je mianem agentów transferu, potrafią bowiem wytwarzać, wprowadzać w życie i upowszechniać nowości (tzw. *idea-makers*)⁹. Stopniowe przesunięcie punktu ciężkości z pojęcia polisystemu na pojęcie repertuaru „sygnalizuje istotny zwrot w sposobie myślenia o mechanizmach zmian, a więc również asymilacji literatury obcej za pośrednictwem przekładu. Wśród wszechwładnych procesów i systemów odnajdujemy wartościujący wybór konkretnego człowieka”¹⁰.

Belgijski teoretyk przekładu André Lefevere zwraca uwagę także na warunki i czynniki określające przekładową refrakcję, takie jak: ideologia, również artystyczna, rozumiana jako zestaw dyskursów obowiązujących w danym miejscu i czasie, ustalających struktury władzy, a także patronat, czyli rama zależności finansowych, w której usytuowany jest tłumacz. Refrakcje wprowadzane są zazwyczaj świadomie i celowo, pod wpływem czynników wprowadzających wobec samego tekstu zewnętrznych, ale wyznaczanych na podstawie oczekiwań przede wszystkim zbiorowości czytelników wersji docelowej¹¹. Koncepcja refrakcji opiera się na postrzeganiu historii kultury jako sekwencji kolejnych przetworzeń obecnych wcześniej modeli, w ramach której tylko „dzięki refrakcjom system literatury może funkcjonować, trwać, a nawet się rozwijać”¹². Jak wyjaśnia Lefevere: „Autorów i ich dorobek postrzega się i rozumie na pewnym tle czy też, jeśli ktoś woli, poddaje się ich refrakcji w pewnym ośrodku, podobnie jak ich dorobek z kolei może stać się ośrodkiem, w którym następuje refrakcja dzieł wcześniejszych”¹³.

W świetle zarysowanych powyżej teorii powstanie wrocławskiej serii, które było wynikiem sprzeciwu wydawczynie wobec dotychczasowego postrzegania czeskiej literatury w Polsce, można utożsamiać z rolą *idea-makers*. Julia Róże-wicz zaproponowała przekłady książek czeskich spoza utartego w Polsce kanonu. W jednym z wywiadów wspomina: „Miałam naprawdę masę szczęścia, od początku mogłam sięgać po autorów, których sama lubię i cenię. Prawa do ich

8 I. Even-Zohar: *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim...*, s. 197.

9 Zob. N. Paprocka: *Sto lat przekładów dla dzieci i młodzieży w Polsce. Francuska literatura dla młodych czytelników, jej polscy wydawcy i ich strategie (1918—2014)*. Universitas, Kraków 2018, s. 74—75.

10 A. Cetera: *Smak morwy. U źródeł recepcji przekładów Szekspira w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 13.

11 A. Lefevere: *Ogórki matki Courage. Tekst, system i refrakcja w teorii literatury*. Przeł. A. Sadza. W: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Red. P. Bukowski, M. Heydel. Znak, Kraków 2009, s. 232.

12 Ibidem, s. 244.

13 Ibidem, s. 246.

książek były wolne, bo w Polsce wydawano głównie tych starszych i uznanych, a mnie interesowali najnowsi¹⁴. Za sprawą publikowanych w serii Czeska Bajka utworów zmieniło się podejście do tej literatury i jej odbiorców (poprzez stworzenie nowej „jakości”). Warto zatem przyrzeć się mechanizmom selekcji tekstów do publikacji przyjętym przez założycielkę Afery oraz strategiom współpracy z innymi uczestnikami wydarzenia tłumaczeniowego.

Powojenny rynek wydawniczy w Polsce

Zdaniem Janusza Dunina serializacja to jedno z najważniejszych odkryć w dziedzinie popularyzacji książki¹⁵. W celu przedstawienia fenomenu wrocławskiej serii Czeska Bajka należy jej powstanie i działalność umieścić na szerszym tle polskiego rynku wydawniczego, na którym serie książek znane są od dawna. Po II wojnie światowej organizacja ruchu wydawniczego w Polsce Ludowej uległa zasadniczej zmianie. Wydawnictwa działające w tym czasie zmuszone były do realizowania polityki kulturalnej narzuconej przez państwo. Do początku lat 50. zlikwidowano oficyny prywatne, ograniczono aktywność wydawnictw kościelnych i upaństwowiono wydawnictwa społeczne. W ich miejsce utworzono nieliczne, lecz bardzo rozbudowane wydawnictwa państwowe oraz formalnie spółdzielcze. Rozdzielono działalność wydawniczą, drukarską i księgarską, tworząc odpowiednie zarządy centralne. Tradycyjny rynek wydawniczy zastąpiono systemem, w którym narzucano plany wydawnicze, przydziały papieru zatwierdzano centralnie, a wszystkie materiały do publikacji parokrotnie cenzurowano.

W publikowaniu literatury dla dzieci i młodzieży specjalizowało się założone w Warszawie w 1921 roku wydawnictwo Nasza Księgarnia Związku Polskiego

14 Zob. *Jest boom na literaturę czeską!*. <https://www.wroclaw.pl/dla-mieszkanca/julia-rozewicz-jest-boom-na-literature-czeska> [dostęp: 20.02.2024].

15 J. Dunin: *Rozwój cech wydawniczych polskiej książki literackiej XIX—XX wieku*. Uniwersytet Łódzki, Łódź 1982, s. 162. O niesłabnącym zainteresowaniu seriami wydawniczymi świadczy fakt ukazania się wielu publikacji grupujących serie lub opisujących je szczegółowo. Zob. m.in.: R. Cybulski: *Serie książek kieszonkowych w Polsce w latach 1966—1970*. Biblioteka Narodowa — Instytut Książki i Czytelnictwa, Warszawa 1972; E. Jamróz-Stolarska: *Serie literackie dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945—1989. Produkcja wydawnicza i kształtowanie edytorskie*. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2014; A. Jędrzych: *Polskie serie literackie i paraliterackie 1901—1939*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1991; A. Morawska: *Serie wydawnicze w Polsce Ludowej*. Wiedza Powszechna, Warszawa 1971.

Nauczycielstwa Szkół Powszechnych¹⁶. Zaraz po wojnie nastąpił wyraźny spadek liczby książek dla dzieci i młodzieży ukazujących się w seriach. Sytuacja jednak zaczęła poprawiać się już w 1950 roku. Serie były wówczas produkowane masowo, prawie wszyscy wydawcy wprowadzali je na rynek.

W latach 1945—1989 w pierwszej kolejności tłumaczona była literatura Związku Radzieckiego, na drugim miejscu znalazł się język angielski, następnie język niemiecki, a utwory pochodzące z Czechosłowacji uplasowały się na pozycji czwartej. Najwięcej przekładów tekstów z kraju naszych południowych sąsiadów wydano w latach 70., głównie nakładem Naszej Księgarni w serii *Poczytaj mi, Mamo* oraz *Iskier w Serii z Kogutem*¹⁷. Do najczęściej tłumaczonych czeskich pisarzy należeli Iva Hercíková, Ondřej Sekora i Oldřich Syrovátka, a słowackich — Ján Sedlák.

W Serii z Kogutem trzykrotnie ukazała się książka Ivy Hercíkovéj *Intrygantki* (1969, 1972, 1976, *Pět holek na krku*, tłum. Jadwiga Bułakowska). W serii *Poczytaj mi, Mamo* opublikowano teksty Ondřeja Sekory: *Opowiadania o drzewach i wietrze* (1951, *Pohádka o stromech a větru*, tłum. Wiera Badalska) i *Rozgniewany węgielek* (1954, 1955, 1960, *Jak se uhlí pohněvalo*, tłum. Halina Juszcakowska). W tej serii zostały wydane również utwory Oldřicha Syrovátki: *Kogut i budzik* (1971, *Pohádka o ospalém kohoutkovi*, tłum. Hanna Kostyrko), *O piesku, który uciekł z budką telefoniczną* (1970, *O pejskovi, který utekl s telefonní budkou*, tłum. Hanna Kostyrko) i *O lwie, który stracił głos* (1972, *Pohádka o lvu, který ztratil hlas*, tłum. Hanna Kostyrko). Tekst Jána Sedláka *Sławetna XIIb* (1973, 1976, *Vzrušenie*, tłum. Edward Madany) ukazał się w Serii z Kogutem.

Należy dodać, że w drugiej połowie XX wieku w Wydawnictwie „Śląsk” w serii Biblioteka Pisarzy Czeskich i Słowackich, obok czeskiej i słowackiej literatury dla dorosłych, publikowano także literaturę dla dzieci i młodzieży. W ramach serii ukazały się następujące przekłady skierowane do młodszych czytelników: František Běhounek: *W niewoli u Matabelów* (1985, *V zajetí Matabelů*, tłum. Jadwiga Bułakowska), Karel Čapek: *Bajki i przypowiadki* (1983, *Bajky a podpovídky*, tłum. Anna Jolanta Bluszcz), Jan Drda: *Bajki czeskie* (1978, 1983, *České pohádky*, tłum. Józef Waczków), Alois Jirásek: *Stare podania czeskie* (1989, *Staré pověsti české*, tłum. Maria Erhardtowa), Ivan Olbracht: *Zdobycyca* (1984, *Dobyvatel*, tłum. Stefan Duba-Dębski). Wydawnictwo „Śląsk” prezentowało także teksty słowackie dla dzieci: Pavol Dobšinský: *Bajki słowackie* (1988,

16 *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*. Red. B. Tylicka, G. Leszczyński. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2002, s. 262—266.

17 E. Jamróz-Stolarska: *Serie literackie dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945—1989...*, s. 57.

Slovenské rozprávky, tłum. Józef Waczków), Jozef Horák: *Lasy milczą* (1976, *Hory mlčia*, tłum. Witold Nawrocki), Vincent Šikula: *Nie na každej górcie karczma* (1970, *Nebýva na každom vršku hostinec*, tłum. Danuta Abrahamowicz).

Żadna z serii proponowanych młodym czytelnikom w latach 1945–1989 nie była skonstruowana wyłącznie wokół czeskiej literatury dla dzieci i młodzieży. Polscy wydawcy przekładów selekcjonowali czeskie teksty dla tej grupy odbiorców według różnych kryteriów, jednak cechą wspólną było zasadniczo sięganie do czeskiej tradycyjnej literatury dziecięco-młodzieżowej. Taka strategia wpisywała się w tendencje już znane, wytyczone i eksploatowane wcześniej, dlatego nie mogła pociągać za sobą żadnych głębszych zmian w repertuarze docelowym. Posługując się terminologią Even-Zohara, można stwierdzić, że pozostały one dobrami, nie stając się narzędziami kształtowania rzeczywistości.

Prawdziwe ożywienie na rynku księgarskim nastąpiło w drugiej połowie 1989 roku i na początku roku 1990. Koncepcja nowo powstających wydawnictw podporządkowana została warunkom ekonomicznym i wymogom rynku. Przełom ustrojowy przyniósł głównie ekspansję oficyn prywatnych¹⁸. Na rynek polski wkraczali wydawcy zagraniczni. Pierwszym potentatem, który założył w Polsce firmę zależną, był duński Egmont Holding. Nakładem Egmont Polska ukazały się bestsellery książek dla dzieci na licencji The Walt Disney Company, powstały też dwa kluby oraz popularne periodyki dla najmłodszych¹⁹. Wtedy narodziły się tak ważne, również w XXI wieku, oficyny jak edukacyjne: Nowa Era, Arka czy MAC, a spoza kręgu książki szkolnej: ABC, Podsiadlik, Raniowski i S-ka, Prószyński i S-ka, Rebis, Zysk, Muza czy W.A.B. Gwałtownie wzrosła wówczas liczba przekładów i książek w pełni licencjonowanych, a struktura gatunkowo-tematyczna oferty wydawniczej zmieniła się radykalnie. Wydawnictwa publikowały głównie literaturę anglojęzyczną. Od początku lat 90. rynek wydawcy przekształcił się w rynek odbiorcy, coraz bardziej dostosowując się do istniejącego popytu i tworząc nowy²⁰.

W tym czasie polscy wydawcy publikowali przede wszystkim znanych autorów czeskiej literatury dla dzieci i młodzieży. Na rynku księgarskim pojawiły się wówczas dzieła Františka Běhounka, Karla Čapka, Václava Čtvrťka, Miloša Macourka, Kryštofa Matouša, Zdeňka Milera czy Boženy Němcovej. Od 1989 roku do momentu powstania serii Czeska Bajka ukazało się

18 B. Kołodziejczyk: *Raport o stanie wydawnictw niepaństwowych*. „Kultura — Fakty i Komentarze” 1991, nr 1, s. 20.

19 M. Zajac: *Raport o książce dla dzieci i młodzieży*. Biblioteka Analiz, Warszawa 2002, s. 49.

20 K. Biernacka-Licznar, N. Paprocka: *Polscy wydawcy lilipuci jako idea-makers*. „Przekładaniec” 2016, nr 32, s. 147.

łącznie 85 czeskich tytułów, w tym 24 pozycje w seriach. Jako serię można potraktować zapoczątkowany przez wydawnictwo Grafag cykl książek o przygodach Krecika autorstwa Zdeňka Milera (20 wydań). Pozostałe cztery z opublikowanych w seriach utworów to: Františka Alexandra Elstnera: *Na tropie przygody* (1989, *Dobrodružnou stezkou*, tłum. Jan Stachowski) w serii Biblioteka Szarej Lilijki Wydawnictwa „Śląsk”, Adolfa Dudka: *Bajki dla małych dzieci* (2006, *Pohádky pro malé děti*, tłum. Andrzej Czcibor-Piotrowski) w serii Czytanki Malowanki wydawnictwa Grafag, Jiřego Brdečky: *Lemoniadowy Joe* (2011, *Limonádový Joe*, tłum. Cecylia Dmochowska) w serii Literatura Czeska wydawnictwa Agora oraz Vladimíra Hulpacha *Dar totemów: baśnie indiańskie* (2011, *Indiánské pohádky*, tłum. Martyna M. Lemańczyk, Lenka Vítová) w serii Baśnie Świata wydawnictwa Harbor Point Media Rodzina. W rezultacie w Polsce pod koniec XX wieku najnowsza czeska literatura dla dzieci i młodzieży była w zasadzie nieznaną.

Przypadek serii Czeska Bajka

Stabilizacja rynku książki, w tym również rynku książki dla dzieci i młodzieży, ma miejsce w latach 2000—2004. „Dopiero na początku XXI wieku pojawili się wydawcy polscy, którzy czeską książkę dla dzieci i młodzieży zaczęli traktować jako formę sztuki i za jej pomocą dążyli do zwiększenia kapitału symbolicznego (m.in. Wydawnictwo Dwie Siostry, Afera, Stara Szkoła)”²¹. W związku z tym warto przeanalizować, jak kształtuje się repertuar wydawniczy wrocławskiej serii Czeska Bajka, która powstała w czasach wolnego rynku książki w Polsce, sprawdzić, ile tytułów w jej obrębie pojawiło się w poszczególnych latach oraz jakich autorów czeskich piszących dla dzieci i młodzieży w niej prezentowano. W tym okresie tylko nieliczne wydawnictwa miały w swojej ofercie serie skupiające się wyłącznie na prezentacji tej konkretnej literatury. Wśród nich należy wspomnieć serię *Oto jest...* wydawnictwa Dwie Siostry, w której zostały wydane następujące utwory Mirosława Šaška: *Oto jest Paryż* (2013, tłum. Maciej Byliniak), *Oto jest Londyn* (2014, tłum. Katarzyna Domańska), *Oto jest Rzym* (2014, tłum. Katarzyna Domańska), *Oto jest Nowy Jork* (2015, tłum. Katarzyna Domańska), *Oto jest Monachium* (2016, tłum. Katarzyna Domańska), *Oto jest*

21 Wstępne wyniki badań nad recepcją czeskiej literatury dla dzieci i młodzieży w Polsce po 1989 roku wraz z bibliografią zawarto w: D. Żygadło-Czopnik: *Recepcja czeskiej literatury dla dzieci i młodzieży w Polsce po 1989 roku*. „Przekłady Literatury Słowiańskich” 2022, t. 12, cz. 1, s. 18.

Wenecja (2017, tłum. Katarzyna Domańska). Teksty skierowane są do czytelników powyżej czwartego roku życia. Dwa tomy — *Oto jest Londyn* i *Oto jest Nowy Jork* — zdobyły przyznawany przez „The New York Times” tytuł Najlepszej Książki Ilustrowanej Roku (w latach 1959 i 1960), a cały cykl zaliczany jest do ponadczasowej klasyki ilustracji książkowej. W Czechosłowacji ilustracja dla dzieci miała długą tradycję, sięgającą czasów od Mikoláša Aleša, po Jiřego Trnkę, Adolfa Borna czy Zdeňka Milera. Autor serii *Oto jest...* również należy do tego grona najsłynniejszych czeskich ilustratorów na świecie²². W 1959 roku, podczas wizyty Šaška w Paryżu, narodził się pomysł utworu *Oto jest Paryż*. Pozycja stała się pierwszą z osiemnastu tytułów w serii przedstawiającej różne miasta świata. Ilustracje czeskiego artysty podbiły świat w latach 60., a dziś są cenione jako perełki stylowej grafiki sprzed lat. Wydawane na Zachodzie dzieła Šaška nigdy nie zostały opublikowane w komunistycznej Czechosłowacji. W kraju ukazały się dopiero po 2000 roku nakładem wydawnictwa Baobab.

Dwie Siostry mają w swojej ofercie także serię Mistrzowie Światowej Ilustracji, w której prezentują klasykę literatury dziecięcej z ilustracjami najwybitniejszych twórców zagranicznych. Oferują w niej zarówno książki już w Polsce znane, ale dotąd niepublikowane, z oryginalnymi ilustracjami, jak i pierwsze polskie edycje światowych bestsellerów. W 2019 roku wydawnictwo opublikowało dowcipną opowieść autorstwa Zdeňka Svěráka, mistrza czeskiego humoru, oraz Adolfa Borna, mistrza czeskiej ilustracji. Dzieło nosi tytuł *Tato, ta ci się udała* i zostało przetłumaczone na język polski przez Annę Rey. W ramach serii ukazała się po raz pierwszy w Polsce klasyka czeskiej literatury dziecięcej — *Dziennik podróży z jamnikiem* (2023, *Cestopis s jezevčikem*, tłum. Dorota Dobrew) z tekstem Ludvíka Aškenazego i ilustracjami Heleny Zmatlíkovéj.

Wydawnictwo Tatarak prezentuje serię *Ja, Europejczyk*, która zawiera książki zilustrowane przez Štěpána Zavřela i opatrzone tekstami autorstwa Mafry Gagliardi²³. Są one przeznaczone dla dzieci w wieku od czterech do sześciu lat. Na serię składa się sześć tomów: *Dziadek Tomek* (2021, *Nonno Tommaso*, tłum. Ewa Nicewicz), *Sen o Wenecji* (2021, *Un sogno a Venezia*, tłum. Monika Motkowicz), *Odnalezione słońce* (2021, *Il sole ritrovato*, tłum. Natalia Mętrak-Ruda), *Ostatnie drzewo* (2022, *L'ultimo albero*, tłum. Monika Motkowicz), *Zaczarowana Rybka* (2022, *Il Pesce Magico*, tłum. Ewa Nicewicz) i *Złodziej kolorów* (2022, *Il ladro di colori*, tłum. Natalia Mętrak-Ruda). Obecnie coraz więcej dzieci wychowuje się w rodzinach wielokulturowych i wielojęzycznych,

22 Miroslav Šašek (1916—1980) — ilustrator, malarz, autor książek dla dzieci.

23 Štěpán Zavřel (1932—1999) — ilustrator, malarz, filmowiec, twórca książek dla dzieci, pomysłodawca Międzynarodowej Wystawy Ilustracji Książki Dziecięcej i założyciel Międzynarodowej Szkoły Ilustracji w Šármede. Mafra Gagliardi (ur. 1935) — psychopedagog, animatorka teatru, badaczka uniwersytecka.

w których mieszają się tradycje, potrawy i opowieści. Projekt jest współfinansowany w ramach programu Unii Europejskiej „Kreatywna Europa”. Za serię *Ja, Europejczyk* oficyna otrzymała tytuł najlepszej książki w kategorii „Nostalgia” na liście skarbów Muzeum Książki Dziecięcej (2021), Nagrodę Literacką im. Leopolda Staffa (2022) oraz Nagrodę Główną w XXI edycji Konkursu Świat Przyjazny Dziecku organizowanego przez Komitet Ochrony Praw Dziecka (2022).

Na polskim rynku w 2009 roku zadebiutowało wydawnictwo Bajka, które dziś ma w swoim katalogu ponad sto pozycji dla najmłodszych, w tym nowe lektury szkolne i serie dla dzieci w różnym wieku. Dla polskich miłośników *Krecika* oficyna przygotowała serię pięciu książeczek kartonowych: *Krecik i motyle* (2015), *Krecik i sanki* (2015), *Krecik i sikoreczka* (2015), *Krecik i śliwki* (2015) i *Tydzień Krecika* (2015) z oryginalnymi czeskimi ilustracjami Kateřiny i Zdeňka Milerów, do których rymowane opowiadki opracowała polska poetka Małgorzata Strzałkowska. Każda historyjka dotyczy innej pory roku. Kolekcja znalazła się na Złotej Liście „Cała Polska czyta dzieciom”.

W 2005 roku powstała firma Albi Polska, która jest oddziałem czeskiej firmy Albi Česká republika a.s. To jeden z największych czeskich producentów kartek z życzeniami, prezentów, opakowań ozdobnych oraz gier planszowych. Albi Polska ma w swojej ofercie m.in. serię *Czytaj z Albikiem* skierowaną do dzieci w różnym wieku (od 2 do 13 lat). W jej ramach ukazały się książki czeskich autorek, takich jak: Jana Bílková, Ilona Komárková, Lucie Krystlíková, Šárka Pichrtová, Zuzana Slánská czy Klára Votavová. Publikacje z tej serii są pomocne w nauce liter i piosenek, ćwiczeniu mnożenia lub odczytywania godzin na zegarze, w rozróżnianiu głosek, dźwięków, kolorów i liczb, a także w zdobywaniu wiedzy o otaczającym świecie. Seria *Czytaj z Albikiem* adresowana jest także do dzieci, które nie potrafią jeszcze czytać, ponieważ dzięki elektronicznemu pióru mogą same odsłuchać informacje zawarte w książkach.

Działające od 2011 roku wydawnictwo Entliczek ma w swojej ofercie serię *Kolekcja Retro*, na którą składa się dziewięć książek autorstwa Vojtěcha Kubašty²⁴. Zawiera ona klasyczne bajki w formie pop-up booka z rozkładanymi i ruchomymi elementami. Na każdej stronie ilustracje ożywają i zmieniają się w trójwymiarowe obrazy. Przestrzenne książeczki Kubašty skierowane są do dzieci w wieku przedszkolnym.

Afera, specjalizująca się w literaturze czeskiej, zasługuje na szczególne uznanie wśród polskich wydawnictw i serii publikujących współczesną literaturę czeską dla dzieci i młodzieży. Jej oferta książkowa, dostosowana do

24 Vojtěch Kubašta (1914–1992) — malarz, grafik, ilustrator i twórca książek przestrzennych.

potrzeb odbiorców z różnych grup wiekowych, charakteryzuje się różnorodnością pod względem wyboru autorów i tematów. Właścicielka Afery wprowadza na polski rynek przede wszystkim nowości książkowe z Czech dla odbiorców dorosłych i dla młodszych czytelników, zgodnie z mottem „Literatura czeska dla wszystkich”²⁵. W kolejnych latach w serii Czeska Bajka ukazało się dziesięć następujących utworów: Pavel Šrut: *Niedoparki* (2012, *Lichožrouti*, tłum. Julia Różewicz), Pavel Šrut: *Niedoparki powracają* (2014, *Lichožrouti se vracejí*, tłum. Julia Różewicz), Petra Soukupová: *Bercik i niuniuch* (2015, *Bertík a čmuchaadlo*, tłum. Julia Różewicz), Pavel Šrut: *Niedoparki na zawsze* (2016, *Lichožrouti navždy*, tłum. Julia Różewicz), Iva Procházková: *Pyszna środa* (2018, *Středa nám chutná*, tłum. Julia Różewicz), Vojtěch Matocha: *Truchlin* (2020, *Prašina*, tłum. Anna Radwan-Žbikowska), Vojtěch Matocha: *Truchlin. Czarny Merkuryt* (2021, *Prašina. Černý merkurit*, tłum. Anna Radwan-Žbikowska), Vojtěch Matocha: *Truchlin. Biała komnata* (2022, *Prašina. Bílá komnata*, tłum. Anna Radwan-Žbikowska), Radek Malý: *Popieliczki* (2022, *Devět plchů v pelechu*, tłum. Julia Różewicz), Iva Procházková: *Nawet myszy idą do nieba* (2022, *Myši patří do nebe*, tłum. Julia Różewicz). Warto zauważyć, że w ofercie Afery dominują powieści i przekłady skierowane do odbiorców samodzielnie czytających.

Profil serii jest wąski — skoncentrowany na prezentowaniu czeskich nowości, co przyczynia się do zaistnienia w obrębie literatury przełożonej na język polski „nowej jakości”. W świetle teorii Even-Zohara wprowadzanie na rynek nieznanych utworów można interpretować jako próby modyfikacji dostępnego repertuaru kulturowego. Publikacje seryjne wrocławskiej oficyny są dobrym przykładem kształtowania wielotorowej polityki wydawniczej, opartej na dywersyfikacji źródeł dochodu, mającej na celu zdobycie kapitału zarówno ekonomicznego, jak i symbolicznego²⁶. Na druk literatury czeskiej Julia Różewicz ubiega się o dofinansowanie ze strony czeskiego Ministerstwa Kultury, które co roku przyznaje dotacje na wsparcie publikacji czeskiej prozy, poezji, dramatu, esejów, komiksów i literatury dla dzieci i młodzieży za granicą. Mimo braku znaczącego kapitału ekonomicznego korzystanie z dotacji pozwala właścicielce Afery na pełne i etosowe działanie. Dzięki temu ma możliwość aktywnego kształtowania pola literackiego oraz gustu czytelników.

25 Zob. Wydawnictwo Afera. <https://www.wydawnictwoafera.pl/o-nas,p3.html> [dostęp: 20.02.2024].

26 Spośród serii wydawniczych Afery skierowanych do dorosłych czytelników wymienić należy: Prozę czeską, Humor i satyrę, Czeskie Krymi, Czeskie smaczki czy Politykę. Wyjątek w ofercie Afery stanowi powstała w 2015 roku seria Nowe Polskie, jak do tej pory z jedną książką *Mama umiera w sobotę* autorstwa Rafała Niemczyka z ilustracjami Kasi Michalkiewicz-Hansen.

Różewicz dokonuje wyboru książki, zanim otrzyma dofinansowanie, dlatego nie ma tu mowy o kontroli instytucji finansującej nad dobieieranym repertuarem. Oficyna powstała bez udziału kapitału obcego.

Na uwagę zasługuje krótka nazwa serii, stanowiąca rodzaj interpretacji handlowej i będąca swoistą manipulacją ze strony wydawczynie, zmierzającej do osiągnięcia sukcesu komercyjnego²⁷. Nazwa, niczym komunikat reklamowy, jest sugestywna, budzi pozytywne skojarzenia i zapada w pamięć. Dla czytelnika określenie „Czeska Bajka” stanowi rodzaj szybko identyfikowanego drogowskazu, który pozwala na wybieranie ścieżek lektury i rozeznanie w publikacjach oficyny. Nazwa serii wzbudza w odbiorcach przekonanie, że Afera nie publikuje dzieł przypadkowych czy obliczonych jedynie na sukces komercyjny, sygnalizuje przemyślaną strategię popularyzacji literatury czeskiej dla dzieci i młodzieży, ciągłość tematyki oraz spójność działań wydawniczych. Należy także podkreślić informacyjny i perswazyjny wymiar nazwy²⁸. Odnosi się to do realnego czytelnika-konsumenta, poszukującego pozycji adresowanych do dzieci i młodzieży, które należą do określonego kręgu językowego i są tradycyjnie kojarzone w Polsce z popularnymi czeskimi bajkami. Tytuł serii ujawnia klucz doboru publikacji, ale kryje się w tym pewien „pierwiastek oszustwa”²⁹. Zakres nazwy jest ograniczony, ale oferta wydawnicza jest zróżnicowana. Obejmuje różne gatunki, począwszy od książki harmonijki dla najmłodszych dzieci, przez cykl powieści przygodowych dla młodzieży, aż po powieść sensacyjno-przygodową. Afera publikuje również teksty poruszające trudne tematy egzystencjalne, takie jak rozpad rodziny, pobyt w domu dziecka czy śmierć.

Do nazwy dołączony jest łatwy do rozpoznania i zapamiętania charakterystyczny znak identyfikacyjny. Autorką logo serii Czeska Bajka jest Anna Wiśniewska. Na okładce lub na końcu publikacji umieszczony jest wykaz książek, które zostały wydane w ramach tej edycji, a także tych, które mają się wkrótce ukazać. Czytelnikom, którzy kojarzą serię, pozwala to usytuować zakupiony tekst w kontekście innych, już znanych pozycji. Z kolei tym, którzy mają z nią kontakt po raz pierwszy, podsuwa propozycję kolejnych lektur i zachęca do nich. Zamieszczane na okładkach parateksty, takie jak znak graficzny serii, wydawnictwa, noty biograficzne, krótkie streszczenia czy frag-

27 M. Rychlewski: *Książka jako towar. Książka jako znak. Studia z socjologii literatury*. Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2013, s. 30–31.

28 B. Witosz: *Dyskurs i stylistyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009, s. 169.

29 Zob. J. Bralczyk: *Język na sprzedaż*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1995, s. 27.

menty recenzji, służą przede wszystkim celom perswazyjnym³⁰. Informacje mają zachęcać potencjalnego czytelnika do lektury, rozbudzić w nim trwałe zainteresowanie książkami i ułatwić szybszą orientację w oferowanych mu publikacjach; pozwalają też budować wizerunek i autorytet wydawnictwa. Właścicielka Afery w swoich działaniach kieruje się ciekawością poznawczą, estetyką, chęcią kształcenia, a także pewnym pragmatyzmem. Różewicz ma bowiem świadomość, że pojawienie się na rynku wydawniczym zakłada wyróżnienie się i odróżnienie od konkurencji³¹. Wyrazem tego jest przyjęta przez oficynę strategia oparta na „nowości”, która implikuje zmianę pokoleniową, łagodne przeciwstawienie się temu, co już na rynku znane, klasyczne czy tradycyjne.

W serii Czeska Bajka ukazały się teksty w przekładzie dwóch tłumaczek młodego pokolenia. Julia Różewicz jest absolwentką bohemistyki, tłumaczką książek współczesnych autorów czeskich, takich jak: Petr Šabach, Jan Balabán, Petra Soukupová, Petra Hůlová, Kateřina Tučková, Emil Hakl, Iva Procházková, Roman Čílek czy Pavel Šrut, wobec których pełni funkcję patrona, „agentki literackiej” promującej i polecającej ich twórczość czytelnikom i recenzentom. Tłumaczy beletrystykę, literaturę dla dzieci i młodzieży, literaturę faktu, publikacje ekonomiczne oraz scenariusze filmowe. Laureatka nagrody „Literatury na Świecie” 2014 w kategorii Nowa Twarz za przekład książki Petry Hůlovej *Plastikowe M3, czyli czeska pornografia (Umělohmotný třípokoř)*, nominowana do Nagrody Literackiej Gdynia 2018 za przekład książki tejże autorki *Macocha (Macocha)*, jurorka konkursów przekładowych (2015—2017 — w konkursie o czeską Nagrodę Państwową w dziedzinie literatury; od 2014 roku do teraz — w konkursie tłumaczeniowym im. Susanny Roth; w 2019 i 2023 roku w konkursie o Nagrodę Prezydenta Miasta Gdańska za Twórczość Translatorską im. Tadeusza Boya-Żeleńskiego).

Druga tłumaczka to Anna Radwan-Żbikowska, która jest absolwentką bohemistyki i stosunków międzynarodowych oraz członkinią Stowarzyszenia Tłumaczy Literatury. Od kilku lat współpracuje z wydawnictwami Afera, Książkowe Klimaty, Amaltea i Claroscuro. Tłumaczy na język polski prozę Bianki Bellovej, Aleny Mornštajnovnej, opowiadania Matěja Hořavy i bestsellerową serię książek przygodowych dla młodzieży Vojtěcha Matochy. Jej przekład powieści Bianki Bellovej *Jezioro (Jezero)* znalazł się w finale Literackiej Nagrody Europy Środkowej Angelus 2019. Otrzymanie nagrody dla tłumacza literatury to duże wyróżnienie i wyraz uznania dla jego profesjonalizmu

30 Według Gérarda Genette’a paratekst ma charakter graniczny, to próg (*seuil, vestibule*). Zob. G. Genette: *Seuils*. Éditions du Seuil, Paris 1987.

31 P. Bourdieu: *Reguły sztuki...*, s. 296.

i umiejętności. Trzeba podkreślić, że publikacje serii Czeska Bajka cechuje wysoka jakość przekładu oraz staranna redakcja.

Wydawczyni wybiera książki do serii Czeska Bajka, kierując się prestiżowymi czeskimi nagrodami literackimi, sukcesem sprzedażowym danego tytułu lub własną percepcją rynku. Decyzja o publikacji literatury dla dzieci i młodzieży — do tej pory nieznannej, nietłumaczonej — autorów niesprawdzonych i niegwarantujących sprzedaży, jak się zdaje, była podyktowana strategią długoterminową, mającą na celu zdobycie obok kapitału ekonomicznego przede wszystkim kapitału symbolicznego. Seria Czeska Bajka wpisuje się zatem w całość rozległej działalności, stanowi środek do pełnego przedstawienia obrazu najnowszej literatury czeskiej, a nie cel sam w sobie. Głównym efektem poczynań wrocławskiej oficyny, zgodnie z zasadą *idea-makers*, jest urozmaicenie istniejącej oferty wydawniczej. Wybory Afery wpisują się w stopniowy proces przełamywania monopolu na polskim rynku serii książek autorstwa Zdeńka Milera o przygodach Krecika.

Należy podkreślić, że wydawnictwa rzadko decydują się na jednoczesny druk literatury dla dorosłych odbiorców oraz dla dzieci i młodzieży. Częściej spotykamy się z wyspecjalizowanymi w tym zakresie oficynami. W przypadku Afery założenie serii Czeska Bajka nie było podyktowane dążeniem do zdobycia kapitału ekonomicznego. Wydawanie książek dla dzieci i młodzieży wiąże się raczej z pewnym ryzykiem finansowym, ponieważ jest droższe ze względu na oprawę wizualną i sposób prezentacji. Do najdroższych pozycji w serii Czeska Bajka należy niewielka książeczka harmonijka autorstwa Radka Malego *Popieliczki* z ilustracjami Andrei Tachezy³². Tekst jest skierowany do najmłodszych odbiorców w wieku od dwóch do czterech lat. Czytelnicy poprzez lekturę dołączają do przygód wielkookich zwierząt, którymi są tytułowe popielice. W trakcie symbolicznej podróży mają okazję nauczyć się liczenia i ćwiczyć wymowę. W przypadku tego tekstu celem oficyny nie był szybki zysk, lecz opublikowanie książki wartościowej i atrakcyjnej estetycznie. Podkreśla to znaczenie jakości i funkcji edukacyjnej w procesie wydawniczym. Wszystkie tomy tej serii zostały starannie zaprezentowane w sztywnej oprawie, z wyjątkiem cyklu powieści *Truchlin* Matochy³³.

Afera wprowadza na polski rynek książki dla dzieci i młodzieży, które w Czechach cieszą się dużą popularnością i uznaniem zarówno czytelników,

32 Radek Mały (ur. 1977) — autor książek dla dzieci, literaturoznawca, poeta, tłumacz, wykładowca na Uniwersytecie Palackiego w Ołomuńcu. Andrea Tachezy (ur. 1966) — ilustratorka, autorka kolaży, projektantka i twórczyni zabawek. Trzykrotna zdobywczyni nagród Złata stuha i Fedrigoni Card Couture Award.

33 Vojtěch Matocha (ur. 1989) — pisarz, z wykształcenia matematyk, z zawodu programista. Pracuje nad tworzeniem oprogramowania dla telefonów komórkowych.

jak i czeskiej krytyki literackiej. Różewicz podejmuje się próby transferu ich kapitału symbolicznego. W ofercie oficyny znajdują się utwory autorów nagradzanych i dobrze znanych naszym południowym sąsiadom. Dzięki temu do Polski trafił tekst Šruta *Niedoparki*, który otrzymał tytuł Książki Dziesięciolecia dla Dzieci i Młodzieży w Czechach³⁴. Soukupová za *Bercika i niuniucha* zdobyła nagrodę White Ravens 2015³⁵. Powieść dla młodzieży *Truchlin* Matochy była nominowana do najważniejszych nagród literackich — Magnesia Litera i Złata stuha³⁶, a także znalazła się na liście Białych Kruków Internationale Jugendbibliothek. Tekst Matochy to dynamiczna, pełna emocji i przygód opowieść z pobudzającymi wyobraźnię czarno-białymi ilustracjami Karla Osohy³⁷, której akcja rozgrywa się w mrocznej dzielnicy Pragi, gdzie czas zatrzymał się sto lat temu, nie działa tu elektryczność ani inne współczesne wynalazki. Na podstawie książki powstał w 2023 roku pełnometrażowy film fabularny *Prašina* w reżyserii Štěpána Vodrážki³⁸. Cykl powieściowy Matochy doczekał się w Czechach komiksowej kontynuacji. Mamy tu do czynienia z refrakcją, ponieważ przystosowanie dzieł literackich na potrzeby obcej publiczności, dokonywane z zamysłem wywarcia wpływu na sposób, w jaki będą czytane, związane jest z różnymi przekładami, wszelkiego rodzaju komentarzami, historiografią, edukacją, antologiami, realizacjami scenicznymi czy adaptacjami filmowymi³⁹.

Do grona nagradzanych autorów należy też Iva Procházková, którą pięciokrotnie wyróżniono nagrodą Złata stuha oraz dwukrotnie prestiżową nagrodą Magnesia Litera w kategorii Literatura dla dzieci i młodzieży. Nagrodę Złata stuha otrzymała za utwory: *Čas tajnych přání* (1992), *Pět minut předvečeri* (1996), *Soví zpěv* (1999), *Kryštofe, neblbni a slez dolů!* (2004) i *Mysi patří do nebe* (2006). Nagrodę Magnesia Litera w kategorii Literatura dla dzieci i młodzieży przyznano jej za *Mysi patří do nebe* (2006) i *Nazí* (2009). Jej wkład w literaturę dla dzieci i młodzieży został doceniony także poza

34 Pavel Šrut (1940–2018) — poeta, tłumacz, autor tekstów piosenek, felietonów oraz książek dla dzieci i młodzieży. Laureat Czeskiej Nagrody Państwowej w dziedzinie Literatury, Nagrody Jaroslava Seiferta oraz nagrody Karla Čapka przyznawanej przez czeski PEN Club.

35 White Ravens — katalog najlepszych książek dla dzieci i młodzieży z całego świata.

36 Magnesia Litera — czeska nagroda literacka przyznawana od 2002 roku. Nagrodą główną jest Magnesia Litera Książka Roku. Złata stuha — nagroda dla najlepszych czeskich autorów, ilustratorów i tłumaczy literatury dla dzieci i młodzieży.

37 Karel Osoha (ur. 1991) — autor komiksów, ilustrator, scenarzysta. Zasłynął komiksem internetowym (pleach.cz). Nominowany do nagrody Czech Grand Design. W 2017 roku otrzymał nagrodę Muriel w kategorii Najlepszy Rysunek.

38 Štěpán Vodrážka (ur. 1986) — reżyser filmowy.

39 K. Szymańska: *Przekład literacki — manipulacja...*

granicami kraju. Procházková zdobyła prestiżową niemiecką nagrodę dla autorów literatury dla dzieci, Friedrich Gerstäcker Award. Uzyskała ją za swój utwór *Tanec trošečníků* (2006). W 2005 roku była nominowana do nagrody Astrid Lindgren Memorial Award. W 1998 i 2008 roku otrzymała nominację do nagrody Hans Christian Andersen Award — to najwyższe międzynarodowe wyróżnienie przyznawane autorowi i ilustratorowi książek dla dzieci, których dzieła wniosły istotny, trwały wkład w literaturę dla tej grupy odbiorców. Nagroda ta jest przyznawana co dwa lata przez IBBY (International Board on Books for Young People) i uznaje osiągnięcia twórcy na przestrzeni całego jego życia. Nominacje do nagrody Andersena są dokonywane przez narodowe sekcje IBBY. Laureaci nagrody są wybierani przez wybitne międzynarodowe jury specjalistów od literatury dla dzieci. Nagroda Hans Christian Andersen Award jest czasem nazywana „Noblem literatury dziecięcej”. Procházková była nominowana do nagrody Deutscher Jugendliteraturpreis za książkę *Nazí* (2009).

Wiele prestiżowych nagród zdobył Radek Malý, m.in.: nagrodę Jiřego Orterna (2003), która jest przyznawana młodym autorom do trzydziestego roku życia, nagrodę Magnesia Litera — Poezja (2006) za wyjątkowe osiągnięcia w dziedzinie poezji, nagrodę Magnesia Litera — Literatura dla dzieci i młodzieży (2012) za wybitne dzieła dla dzieci i młodzieży oraz Zlatá stuha (2012). Również Petra Soukupová za publikacje *Kdo zabil Snížka?* (2015) oraz *Klub divných dětí* (2020) była nominowana do nagrody Zlatá stuha. Wydawnictwo Afera ma w swojej ofercie utwory tej autorki skierowane także do dorosłego czytelnika. Wszystkie te pozycje są cenione za autentyczność, realistyczne portretowanie relacji międzyludzkich i umiejętność oddawania emocji.

Soukupová to jedna z najbardziej wyrazistych pisarek na rynku czeskim — nazywana „specjalistką od krojenia rodziny”⁴⁰. Mimo to jej książka dla dzieci *Bercik i niuniuch* nie cieszyła się w naszym kraju poczytnością. Wielkim zaskoczeniem okazały się słabe wyniki sprzedaży tego tekstu. Publikacje Soukupovej dla dorosłych odbiorców były drukowane w Polsce w dużych nakładach. *Bercik i niuniuch* przeznaczony jest dla dzieci i młodzieży powyżej dziewiątego roku życia. Historia tytułowego Bercika oswaja temat rozbicia rodziny. Książka jest napisana prostym językiem i utrzymana w rzeczowym tonie rezolutnego dziewięciolatka. Iluzję zapisków dziecka uzupełniają ilustracje Petra Korunki⁴¹ — realistyczne, choć nieco koślawe, mające za cel raczej udokumentować wydarzenia niż je upiększyć, uprawdopodobnić czy udekorować. Dzięki połączeniu tych dwóch elementów powstała opowieść bardzo prawdziwa.

40 Zob. tekst promocyjny książki Soukupovej *Pod śniegiem*. <https://www.wydawnictwoafera.pl/pod-sniegiem,id19.html> [dostęp: 26.02.2024].

41 Petr Korunka (ur. 1980) — ilustrator, autor komiksów i krótkich opowieści.

W utworach Soukupovej zarówno dla dorosłych czytelników, jak i dla dzieci i młodzieży dominuje problematyka relacji rodzinnych, a oryginalność autorki polega na chłodnym, analitycznym sposobie relacjonowania wydarzeń. W zapowiedziach Afery nie ma kolejnych książek Soukupovej dla dzieci, prawdopodobnie z powodu związanego z tym ryzyka finansowego. Tekst *Bercik i niuniuch* nie doczekał się w Polsce wznowienia. Z jednej strony twórczość Soukupovej słabo zapisała się w świadomości polskiego czytelnika dziecięcego i młodzieżowego, jednak z drugiej strony przyczyniła się do uzupełnienia zasobów kapitału symbolicznego wrocławskiego wydawnictwa.

Nagradzana wielokrotnie Iva Procházková w swojej twórczości dla dzieci również podejmuje trudne tematy, np. w utworze *Pyszna środa* opowiada historię Hesi i grupy dzieci mieszkających w domu dziecka Słonecznik. Książka doczekała się w Czechach licznych wznowień i inscenizacji w teatrze lalek. W serii *Czeska Bajka* to jedyna publikacja, do której ilustracje przygotowała polska rysowniczką, Kasia Michałkiewicz-Hansen⁴². Oryginał czeski wykonała Katarína Ilkovičová⁴³. Polska artystka, na zaproszenie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gdańsku, poprowadziła warsztaty *Coś ci na głowie wyrosło!* dla dzieci w wieku od pięciu do dziewięciu lat. Wydarzenie zainspirowane dziełem Procházkovej miało miejsce w Księgarni Kameralnej. Książka i Wino. Celem spotkania była promocja tekstu oraz pobudzenie wyobraźni dzieci i zachęcenie do myślenia narracyjnego, poprzez wykorzystanie ich naturalnego potencjału do abstrahowania⁴⁴.

Procházková w publikacji *Nawet myszy idą do nieba* porusza z charakterystyczną dla siebie wrażliwością, wyobraźnią i typowo czeskim humorem problem śmierci. Autorka opowiada historię przyjaźni myszki Czmyszki i lisa Rudeusza. Bohaterowie po śmierci trafiają do zwierzęcego nieba. Tam przeżyją niezwykle przygody i wyzwania. Najtrudniejszym zadaniem okaże się dla nich pokonanie własnych lęków i głęboko zakorzenionych uprzedzeń. Ilustracje do tekstu wykonała Denisa Grimmová. Wspólnie z Janem Bubeníčkem wyreżyserowała również film animowany *Myši patří do nebe*, który powstał na

42 Kasia Michałkiewicz-Hansen (ur. 1981) — ilustratorka i graficzka. Artystka współpracowała nad ilustracjami do książki Procházkovej z Igą Burakiewicz, która użyczyła swojego pisma na stronach 10, 29, 71 oraz w tytule książki. Natomiast autorem rysunku na stronie 29 jest Charli Michałkiewicz-Hansen.

43 Katarína Ilkovičová (ur. 1982) — ilustratorka i graficzka.

44 Wydawnictwo w ramach neutralnej manipulacji podejmuje różne działania promocyjne: newslettery, konkursy, warsztaty czy kameralne spotkania autorskie. Taka przemyślana strategia towarzyszyła m.in. promocji książki *Niedoparki* Šruta zarówno w Czechach, jak i w Polsce, co miało na celu zwiększenie jej rozpoznawalności i sprzedaży.

motywach tej książki⁴⁵. Utwór ukazał się w Polsce w 2022 roku równocześnie z ekranizacją, co przyczyniło się do jego sprzedażowego sukcesu. Koprodukcja czesko-francusko-polsko-słowacka łączy najlepsze tradycje polskiej oraz czeskiej animacji lalkowej z techniką 3D. Obraz zdobył Czeskiego Lwa za najlepszy film animowany. Nagroda przyznawana jest przez Czeską Akademię Filmową i Telewizyjną.

Spśród tytułów serii Czeska Bajka największy sukces komercyjny odniosła trylogia Pavla Šruta *Niedoparki, Niedoparki powracają i Niedoparki na zawsze* z ilustracjami Galiny Miklínovej⁴⁶. Publikacja doczekała się pięciu wznowień. Tekst Šruta to powieść sensacyjno-przygodowa o łagodnych stworkach żywiących się skarpetkami. Zawsze biorą tylko jedną, zostawiając drugą — nie do pary. Fabuła osadzona jest we współczesnych realiach. Tytułowi miłośnicy bielezny z tęsknotą wspominają czasy bawełnianych i wełnianych skarpetek, czasy, gdy jedna dziura nie kończyła żywota skarpetki, a gospodynie praktykowały zwyczaj cerowania. Historia niedoparków to opowieść o przyjaźni, zdradzie i wybaczeniu. Do popularności tekstu przyczynił się grany w Polsce pełnometrażowy film animowany 3D *Niedoparki* w reżyserii Miklínovej. Ekranizacja została zrealizowana w koprodukcji czesko-słowacko-chorwackiej. Książka *Niedoparki* ma swoją własną stronę www.niedoparki.pl, dzięki której czytelnicy mogą bliżej poznać poszczególnych bohaterów tej sagi. Na stronie znajdują się informacje o niedoparkowych spotkaniach i warsztatach. W Szczecinie w 2014 roku w Zamku Książąt Pomorskich odbyła się premiera teatralna sztuki na podstawie trylogii Šruta. Autorem adaptacji tekstu jest Paweł Niczewski, reżyserii podjął się Arkadiusz Buszko. Spektakl był skierowany do dzieci w wieku od czterech lat wzwyż.

Po sukcesie trylogii *Niedoparki* pojawiła się w Polsce publikacja o podobnej tematyce. W 2015 roku ukazała się debiutancka książka Justyny Bednarek *Niesamowite przygody dziesięciu skarpetek* z ilustracjami Daniela de Latoura, która zdobyła Nagrodę Literacką m.st. Warszawy i miano Najlepszej Książki Dziecięcej w konkursie „Przecinek i Kropka”, a także nominację w konkursie IBBY. Walczyła też o tytuł Najpiękniejszej Książki Roku Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek. Utwór Bednarek został włączony do programów szkolnych, co przekłada się na jego duże nakłady i popularność. Jednak należy podkreślić, że to czeskie dzieło poprzedziło o kilka lat druk polskiej książki. W Czechach *Niedoparki* ukazały się w 2008 roku. Wrocławska oficyna wydała tekst w przekładzie Julii Rózewicz w 2012 roku.

45 Jan Bubeníček (ur. 1976) — reżyser i scenarzysta. Denisa Grimmová (ur. 1976) — ilustratorka, pisarka i reżyserka.

46 Galina Miklínová (ur. 1970) — ilustratorka i animatorka.

Różewicz wykorzystuje pozycje sprawdzone na rynku czeskim, które mają szansę stać się atrakcyjne także dla czytelnika polskiego. Warto podkreślić, że wszyscy autorzy, których teksty ukazały się w serii Czeska Bajka, byli nominowani parokrotnie do nagrody Złota Stuha, co świadczy o wysokiej jakości ich twórczości i prestiżu.

Uwagi końcowe

Nadal serie wydawnicze są rozpoznawalnym znakiem, który funkcjonuje wśród ludzi zainteresowanych książką: wydawców, księgarzy, historyków literatury, bibliotekarzy, nauczycieli, dziennikarzy oraz czytelników. Od początku istnienia wrocławskiej oficyny nie ma rozbieżności między deklarowaną przez wydawczynię polityką wydawniczą a rzeczywistością, produkcją czy sprzedażą. Firma nie zniknęła z rynku, znajduje się w fazie dynamicznego wzrostu, systematycznie rozbudowuje swoją ofertę i grupę wiernych czytelników także w tym względnie niezależnym, autonomicznym subpolu literatury dla dzieci i młodzieży.

Celem serii Czeska Bajka było publikowanie najlepszej czeskiej literatury dla młodszych czytelników. Podstawowym kryterium dokonywanych przez Julię Różewicz wyborów literatury czeskiej do tłumaczenia jest jej wartość artystyczna, a to służy w znacznej mierze promocji czytelnictwa, kształtowaniu gustów, nawyków i zainteresowań czeską kulturą i literaturą dziecięco-młodzieżową w Polsce. Motywacją dla określonych decyzji nie jest — jak się zdaje — szybki zysk ekonomiczny, motorem działania wydawczyni jest dążenie do publikowania dobrej literatury, propagowanie książki dziecięcej i młodzieżowej pojmowanej jako sztuka. Założycielka Afery postrzega czeską literaturę adresowaną do dzieci i młodzieży jako źródło świeżych rozwiązań, ważnych tematów czy przełamania tabu.

W efekcie takich wyborów tekstów do przekładu na polskim rynku pojawiły się książki reprezentujące nowe czeskie trendy w literaturze skierowanej do młodych odbiorców. Rolę, jaką odgrywa wrocławska oficyna, utożsamiać można zatem z rolą *idea-makers*, ponieważ dzięki niej literatura dziecięco-młodzieżowa naszych południowych sąsiadów zyskała na znaczeniu na polskim rynku wydawniczym. Z pewnością można powiedzieć, że nowości z Czech stały się narzędziami kreowania rzeczywistości, czy też importem, który przekształcił się w transfer. Badania obecności czeskiej literatury dla tej grupy odbiorców w Polsce wymagają dalszych dogłębnych studiów i analiz — zarówno przełożonych dzieł, jak i wzajemnych literackich, kulturowych i często społeczno-politycznych oraz ekonomicznych związków i zależności między narodami.

Aneks

Bibliografia przekładów serii Czeska Bajka wydawnictwa Afera

Publikacje książkowe

2012

Šrut Pavel: *Lichožrouti / Niedoparki*. Tłum. Julia Różewicz. Afera, Wrocław.

2014

Šrut Pavel: *Lichožrouti se vracají / Niedoparki powracają*. Tłum. Julia Różewicz. Afera, Wrocław.

2015

Soukupová Petra: *Bertík a čmuchadlo / Bercik i niuniuch*. Tłum. Julia Różewicz. Afera, Wrocław.

2016

Šrut Pavel: *Lichožrouti navždy / Niedoparki na zawsze*. Tłum. Julia Różewicz. Afera, Wrocław.

2018

Procházková Iva: *Středa nám chutná / Pyszna środa*. Tłum. Julia Różewicz. Afera, Wrocław.

2020

Matocha Vojtěch: *Prašina / Truchlin*. Tłum. Anna Radwan-Żbikowska. Afera, Wrocław.

2021

Matocha Vojtěch: *Prašina. Černý merkurit / Truchlin. Czarny Merkuryt*. Tłum. Anna Radwan-Żbikowska. Afera, Wrocław.

2022

- Malý Radek: *Devět plchů v pelechu / Popieliczki*. Tłum. Julia Różewicz. Afera, Wrocław.
- Matocha Vojtěch: *Prašina. Bílá komnata / Truchlin. Biała komnata*. Tłum. Anna Radwan-Żbikowska. Afera, Wrocław.
- Procházková Iva: *Myši patří do nebe / Nawet myszy idą do nieba*. Tłum. Julia Różewicz. Afera, Wrocław.

Literatura

- Biernacka-Licznar K., Paprocka N.: *Polscy wydawcy lilipuci jako idea-makers*. „Przekładaniec” 2016, nr 32, s. 145—162.
- Bourdieu P., Wacquant L.J.D.: *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*. Przeł. A. Siwiz. Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.
- Bourdieu P.: *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*. Przeł. A. Zawadzki. Universitas, Kraków 2001.
- Bralczyk J.: *Język na sprzedaż*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1995.
- Cetera A.: *Smak morwy. U źródeł recepcji przekładów Szekspira w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
- Cybulski R.: *Serie książek kieszonek w Polsce w latach 1966—1970*. Biblioteka Narodowa — Instytut Książki i Czytelnictwa, Warszawa 1972.
- Dunin J.: *Rozwój cech wydawniczych polskiej książki literackiej XIX—XX wieku*. Uniwersytet Łódzki, Łódź 1982.
- Even-Zohar I.: *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*. Przeł. M. Heydel. W: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Red. M. Heydel, P. Bukowski. Znak, Kraków 2009, s. 197—203.
- Even-Zohar I.: *Papers in Culture Research*. Tel Aviv University, Tel Aviv 2010.
- Genette G.: *Seuils*. Éditions du Seuil, Paris 1987.
- Jamróz-Stolarska E.: *Serie literackie dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945—1989. Produkcja wydawnicza i ukształtowanie edytorskie*. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2014.
- Jest boom na literaturę czeską!*. <https://www.wroclaw.pl/dla-mieszkanca/julia-rozewicz-jest-boom-na-literature-czeska> [dostęp: 20.02.2024].
- Jędrych A.: *Polskie serie literackie i paraliterackie 1901—1939*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1991.
- Kołodziejczyk B.: *Raport o stanie wydawnictw niepaństwowych*. „Kultura — Fakty i Komentarze” 1991, nr 1, s. 19—24.

- Králíková A.: *Autorské tváře v knižních zrcadlech. Obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. Pistorius & Olšanská, Příbram 2015.
- Lefevere A.: *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge, London 1992.
- Lefevere A.: *Ogórki matki Courage. Tekst, system i refrakcja w teorii literatury*. Przeł. A. Sadza. W: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Red. P. Bukowski, M. Heydel. Znak, Kraków 2009, s. 232—246.
- Morawska A.: *Serie wydawnicze w Polsce Ludowej*. Wiedza Powszechna, Warszawa 1971.
- Paprocka N.: *Sto lat przekładów dla dzieci i młodzieży w Polsce. Francuska literatura dla młodych czytelników, jej polscy wydawcy i ich strategie (1918—2014)*. Universitas, Kraków 2018.
- Rychlewski M.: *Książka jako towar. Książka jako znak. Studia z socjologii literatury*. Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2013.
- Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*. Red. B. Tylicka, G. Leszczyński. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2002.
- Socha I.: *Polskie przekłady dla dzieci i młodzieży w latach 90*. W: *Kultura literacka dzieci i młodzieży u progu XXI stulecia*. Red. J. Papuzińska, G. Leszczyński. Wydawnictwo CEBID, Warszawa 2002, s. 205—215.
- Szymańska K.: *Przekład literacki — manipulacja: refrakcja i instytucja patronatu według André Lefevere’a i Manipulation School*. „Polisemia” 2010, nr 2. <https://www.polisemia.com.pl/numery-czasopisma/numer-22010-2polityczno%C5%9B%C4%87-literatury-i-literatura-obca-i-teoria/przek%C5%82ad-literacki-manipulacja> [dostęp: 16.02.2024].
- Toury G.: *Descriptive Translation Studies and beyond*. John Benjamin, Philadelphia—Amsterdam 1995.
- W poszukiwaniu odpowiedniej formy. Rola wydawcy, typografa, artysty i technologii w pracy nad książką*. Red. M. Komza, E. Jabłońska-Stefanowicz, E. Repucho. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012.
- Witosz B.: *Dyskurs i stylistyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009.
- Zając M.: *Raport o książce dla dzieci i młodzieży*. Biblioteka Analiz, Warszawa 2002.
- Żygadło-Czopnik D.: „Refrakcje” literatury czeskiej wrocławskich wydawnictw *Afera i Książkowe Klimaty*. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2014, t. 5, cz. 1, s. 149—159.
- Żygadło-Czopnik D.: *Recepcja czeskiej literatury dla dzieci i młodzieży w Polsce po 1989 roku*. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2022, t. 12, cz. 1, s. 1—31.

Strony internetowe

Pod śniegiem. <https://www.wydawnictwoafera.pl/pod-sniegiem,id19.html> [dostęp: 26.02.2024].

Wydawnictwo Afera. <https://www.wydawnictwoafera.pl/o-nas,p3.html> [dostęp: 20.02.2024].

Dorota Żygadło-Czopnik

O edycji Česká pohádka wrocławskiego nakladatelství Afera

RÉSUMÉ | Z inicjatywy Julie Rózewicz vzniklo v roce 2010 ve Vratislavi specializované nakladatelství Afera. Jeho hlavním cílem je uvádět na polský trh knižní novinky z České republiky. Vratislavské nakladatelství má ve své nabídce edici Česká pohádka, v rámci níž vyšlo deset titulů české literatury pro děti a mládež. V referatu jsme představili, jak edice Česká pohádka ovlivňuje utváření obrazu české literatury pro děti a mládež v Polsku. Výzkum nabídky wrocławské ediční řady se nevěnoval textům originálů a překladů ani jejich vzájemnému vztahu, ale mechanismům výběru děl pro překlad a působení překladu ve sféře cílové kultury. V souvislosti s tím jsme analýzu repertoáru edice Česká pohádka provedli s odkazem na koncept literárního pole Pierra Bourdieua, pojem refrakce a patronátu André Lefevera a na teorii kulturního repertoáru Itamara Even-Zohara.

KLÍČOVÁ SLOVA | česká literatura pro děti a mládež, překladová literatura, nakladatelství Afera, ediční řada Česká pohádka, literární pole, refrakce, patronát, teorie kulturního repertoáru

Dorota Żygadło-Czopnik

About the Czech Fairy Tale Series from the Wrocław Publishing House Afera

SUMMARY | The publishing house Afera was established on the initiative of Julia Rózewicz in Wrocław in 2010. The main goal of the publishing house is to introduce new Czech books to the Polish market. The Wrocław publishing house offers the Czech Fairy Tale series, within which ten positions of Czech literature for children and young people have been published. In the paper, we presented how the Czech Fairy Tale series influences the shaping of the image of Czech literature for children and young people in Poland. The study of the offer of the Wrocław publishing series was not devoted to the texts of originals and translations or their mutual relations, but to the mechanisms of selecting works for translation and the functioning of translations within the target culture. Therefore, we conducted an analysis of the repertoire of the Czech Fairy Tale series, referring to the concept of the literary field by Pierre Bourdieu, the concept of refraction and patronage by André Lefevere, and the theory of culture repertoire by Itamar Even-Zohar.

KEYWORDS | Czech literature for children and young people, translated literature, Afera publishing house, Czech Fairy Tale series, literary field, refraction, patronage, theory of culture repertoire

DOROTA ŻYGADŁO-CZOPNIK | dr nauk humanistycznych, bohemistka, literaturoznawczyni, adiunkt w Zakładzie Bohemistyki Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Członkini Centrum Badań Literatury dla Dzieci i Młodzieży oraz Centrum Transkulturowych Studiów Posttotalitarnych Uniwersytetu Wrocławskiego. Jej główne zainteresowania badawcze skupiają się wokół: obrazu literatury i kultury czeskiej po aksamitnej rewolucji 1989 roku, nowoczesnej czeskiej myśli teoretycznej (dorobek czeskiej teorii literatury i teatrologii), recepcji literatury czeskiej w Polsce i polskiej w Czechach, czeskiej literatury dla dzieci i młodzieży oraz jej recepcji w Polsce. Autorka licznych publikacji oscylujących wokół problematyki tożsamościowej, pokoleniowej, dotyczącej traumy posttotalitarnej, problemów recepcji, przekładu artystycznego oraz monografii *W kręgu czeskiej semiotyki teatru. Ivo Osolobě jako teoretyk teatru i musicalu* (2009).